

V. d. L.

CR

01954

DE BETEKENIS VAN HET
GEREFORMEERDE BEGINSEL
VOOR DE AMBTELIJKE VAKKEN

□ REDE □

GEHOUDEN BIJ DE AANVAARDING
VAN HET HOOGLEERAARSAMBT
IN DE THEOLOGIE AAN DE VRIJE
UNIVERSITEIT TE AMSTERDAM OP
VRIJDAG 6 DECEMBER 1912 DOOR

D^R. P. A. E. SILLEVIS SMITT

□ AMSTERDAM - H. A. VAN BOTTENBURG □

HOOGGEERZAME HEEREN DIRECTEUREN ONZER VEREENIGING,
HOOGACHTBARE HEEREN CURATOREN DEZER HOOGESCHOOL,
HOOGGELEERDE HEEREN HOOGLEERAREN,
ZEERGELEERDE HEEREN DOCTOREN IN ONDERSCHIEDENE
WETENSCHAPPEN,
WELEERWAARDE HEEREN BEDIENAREN DES WOORDS,
WELEDELE HEEREN STUDENTEN,
EN VOORTS GIJ ALLEN, DIE, VAN WAT NAAM OF RANG
OOK, HERWAARTS OPKWAAMT, OM DEZE PLECHTIGHEID
MET UW TEGENWOORDIGHEID TE VEREEREN,
ZEER GEACHTEN EN ZEER GEWENSCHTE TOEHOORDERS!

Met de Dogmatiek is aan de Ambtelijke Theologie van meer dan één zijde het smadelijk lot ten deel gevallen, om, met het brandmerk van onwetenschappelijkheid aan het voorhoofd, buiten den kring der universitaire studiën te worden gerekend. Toen bij de wet op Hooger Onderwijs¹⁾ van 1876, aan de Staats-Universiteiten de Theologische Faculteit, onder het misleidend behoud van haar naam, feitelijk werd omgezet in een faculteit van godsdienstwetenschap, waar de historische critiek vrij haar spel drijven kon, werd aan de Theologie niet alleen het hart uitgesneden door uitbanning van de Dogmatiek, maar ook door uitsluiting van de dusgenaamde Theologia Practica,

haar de hand afgehouden. Van het standpunt uit der neutraliteit — hoewel niet meer dan een gewaande — kon dit niet verwonderen. Voor de andere disciplinae theologicae werd een wetenschappelijke beoefening mogelijk geacht op filosofischen of litterarischen wortel, maar Dogmatiek en „Practica” stonden daartoe in te nauw verband met den christelijken godsdienst, met de belijdenis der Kerk, met het leven der gemeente.

Op die wijze echter wordt de Theologie in dubbelen zin ten doode opgeschreven. Niet alleen verliest ze haar plaats als zelfstandige wetenschap, maar bovendien wordt de band aan het leven der Kerk doorgesneden.

Wat het eerste betreft: waar zij van allen metaphysischen grondslag wordt losgemaakt, moet zij wel van haar ebenbürtige rechten naast de andere faculteiten afzien. Alleen wanneer zij opkomt uit haar eigen levenswortel, het principium der bijzondere Openbaring, kan zij zich in haar eere handhaven. En niemand mag haar dit geboorterecht ontnemen. Doch dan mag ook geen enkele tak, die uit haar wortel opschiet, worden afgesneden.

Met name geldt dit van de Diaconiologische Vakken. Ze behooren, naar encyclopaedischen eisch, tot het lichaam der Theologie en deelen in haar wetenschappelijken naam en eere. Ze zijn geen aanhangsel zonder levensband aan het organisme; ze putten zich niet uit in een loutere kunsttheorie; allermint gaan ze op in een zekere „Pastoral-klugheit”; ze mogen niet, als een gespecialiseerde Ethiek, worden vervalscht tot een bepaalden „Standesmoral.” In het bezit van een eigen object, dat genetisch samenhangt met het object der gansche Theologie, laten deze vakken van hun wetenschappelijke pretentie niet af. Het *μὴ τεχνολογεῖν ἀλλὰ θεολογεῖν* van Basilius mag niet worden vergeten²⁾.

Wat het tweede betreft: Geen zekerder dood kan de

Theologie sterven, dan wanneer ze wordt afgezonderd van het leven, gelijk dit in de Kerk van Christus als een stroom zich voortbeweegt. Dat leven der Kerk was er dan ook vóór alle Theologie en gaf haar het aanzijn. En de band tusschen Theologie en Kerk ligt in het voor beide even onmisbare fundament, in het Woord, dat in de Kerk wordt bediend en door de Theologie wordt bestudeerd. Trouwens, dat aangelegd zijn op het leven geldt van alle wetenschap. Men zou eerst de wetenschap zelve als actie van den menschelijken geest, dat is toch als vrucht van het leven, moeten loochenen, om anders te kunnen betoogen. Alle faculteiten hebben rekening te houden met het leven en doen dit dan ook. Geen universiteit werd ooit opgericht als inrichting voor de wetenschap alleen, maar tevens als een instituut, dat voor vorming en opvoeding in het leven zijn diensten bewijst³). Zoo is het ook voor onze Universiteit geen nadeel, wanneer wordt gevorderd, dat het theologisch onderwijs de geschiktheid hebbe ter opleiding tot den Dienst des Woords in de Kerk⁴). En die geschiktheid zal zeker niet in de laatste plaats te keuren zijn aan het diaconiologisch onderricht. Hier is de *scientia ad praxin* tegelijk de *scientia praxeos*; hier gaat het bij uitstek om een Wissen, niet slechts um des Wissens willen, maar um des Handelns willen. Het leven stelt hier den rechtmatigen eisch, dat de wetenschap haar voedsterlingen straks niet handeloos doe staan in het gewoel van den strijd.

Onze Universiteit huldigt, naar het beginsel waarop ze is gebouwd, een Theologie, die noch het hart noch de hand mist, dus die ongeschonden is, en die niet, tot eigen schade, het contact met het leven der Kerk verbreekt, dus die bruikbaar is. Deze beide levensvoorwaarden hangen inderdaad met het principieele standpunt onzer Hooge-

school saam. Laat het mij vergund mogen wezen, waar Directeuren mij de eere schonken tot het onderwijs in de Ambtelijke Theologie te worden geroepen, U in deze ure aan te toonen welke de beteekenis is van het gereformeerde beginsel voor de Ambtelijke vakken.

Vooraf moet ik uw aandacht vragen voor de beteekenis ten aanzien van dit deel der Theologie van een principieel uitgangspunt als zoodanig.

Met het tooverwoord „voraussetzungslos“, waarmee de moderne richting zich wil ontworstelen aan elke geloofsovertuiging als grondslag, kan men bij de Ambtelijke Theologie al zeer weinig uitrichten⁵⁾. Afgezien hiervan, dat geen man van wetenschap bij machte is, zich zonder principieele overtuiging, waardoor zijn standpunt wordt beheerscht, te zetten tot eenige theologische studie, en afgezien van het voor ons vaststaand feit, dat een Theologie, die niet door principiën wordt gedragen, geen wetenschap kan zijn, spreekt voor de Ambtelijke Theologie de afhankelijkheid van een principieele grondgedachte zóózeer vanzelf, dat hierover ternauwernood geschil kan bestaan. Zou anders wel ooit de gedachte zijn opgekomen, om haar van de wetenschappelijke Theologie af te scheiden en te verwijzen naar een kerkelijk seminarium⁶⁾? Om het even of men haar object te recht zoekt in het Ambt, of, minder juist, in de levensfunctiën of Tätigkeiten der Kerk, — steeds komt men met haar te staan voor de poorten der Kerk, en bij die poorten is de belijdenis-vraag niet te ontzeilen. Wat kan een Ambtelijke Theologie nog te beduiden hebben, waar men met de Kerk heeft afgerekend, haar ambten niet meer eert en naar haar belijdenis niet meer vraagt? Vandaar dan

ook het onmiskenbaar feit, dat de moderne Theologie, die niet anders kan dan scheiding maken tusschen Universiteit en Kerk, wetenschap en leven, Theologie en belijdenis, in het stuk der „Practische” Theologie in al haar armoede staat tegenover de Theologie uit het standpunt des geloofs. En geen wonder. Zoolang de Theologie haar drijfkracht ontvangt uit het geestelijk leven der Kerk, heeft zij er haar eer in gezocht, haar vruchten de Kerk in den schoot te werpen. Trouwens, noblesse oblige. De sterking van het leven der Kerk door behoorlijke uitoefening van het ambt, stond aan onze vaders in den strijd der Reformatie reeds op het Convent van Wesel voor den geest, en dit belang was de impuls tot het stichten van de Leidsche Hoogeschool⁷⁾. De nood der Kerk heeft haar het leven geschonken. En zoo was het ook elders. Dit werd eerst anders, toen de Theologie haar drijfkracht niet meer ontving uit het leven der Kerk, maar, sedert het midden der achttiende eeuw, uit de filosofie. En daarmee was de kracht der Ambtelijke Theologie gebroken.

Treffend is de bekentenis van Basserman in het program, waarmede hij in 1879 het „Zeitschrift für praktische Theologie” opende: „Werke über Gegenstände der praktischen Theologie, die in wirklich wissenschaftlichem Ton gehalten und für ein wissenschaftliches Publikum bestimmt sind, sind selten, und — merkwürdigerweise — um so seltener, je mehr sich die Theologie von starrem Konfessionalismus entfernt, und einer freieren Auffassung zuneigt.” Hij wijst er op, hoe het „ausgeprägte Luthertum” kan bogen op de belangrijke werken van een Kliefoth, Zezschwitz, Schöberlein, Wackernagel, Th. Harnack e. a. ; hoe de Vermittlungs-Theologie die van Nitzsch, Ehrenfeuchter, Palmer en Otto kan noemen (ten onrechte rangschikt hij onder deze

rubriek ook v. Oosterzee). Maar van hier af verder naar links, begint het bedenkelijk ledig te worden, en tamelijk alleen staat Alexander Schweizer, „er, der einzige Schüler Schleiermachers, des Begründers einer wissenschaftlich-praktischen Theologie, welcher die Spuren des Meisters auf diesem Gebiete im Sinne einer mehr kritisch-gerichtete Theologie verfolgt hat” ⁸⁾. Voeg hieraan toe het getuigenis van Nitzsch en Achelis, dat de gereformeerde Theologen, onder wie omnium consensu Andreas Hyperius mag worden genoemd als de vader der Ambtelijke Theologie, grondlegend werk hebben geleverd ⁹⁾, en het lijdt geen twijfel, of confessioneele vastheid komt aan de ontwikkeling van onze disciplinae ten goede. Naar de stroomingen in het historische leven der Kerk groepeeren zich dan ook de wetenschappelijke vruchten op dit terrein, d. w. z. ze dragen het stempel van wat in de kringen, hetzij van de Roomsche, hetzij van de Luthersche, hetzij van de Gereformeerde kerken wordt beleden.

Niet ten onrechte heeft men van de zijde der negatieve Theologie begrepen, welk een vaag teeken het voor haar was met het oog op haar invloed op de breede scharen des volks, dat de „Praktische” Theologie in haar tuin maar niet tieren wil. Men gevoelde, hoe op deze wijze noodwendig de Kerk verkwijnen en het godsdienstig leven inzinken moest. Langs tweeërlei weg nu zoekt men dit gevaar van die zijde te bezweren. De ééne weg is de religionsgeschichtliche, ten onzent bewandeld in 1876, en nu voorgestaan door mannen als Troeltsch te Heidelberg en Bernouilli te Bazel. Dan wordt, gelijk we gezien hebben, bij wijze van boedelscheiding de „Praktische” Theologie verwezen naar het erf der Kerk, waar het religieuze leven vraagt om andere dan wetenschappelijke bevrediging, terwijl de vergelijkende godsdienstwetenschap naar streng

historische methode den dorst naar het ware heeft te lesschen. Velen echter stoot dit dualisme af, en zij beseffen welk een onwaarachtige verhouding dan wordt geboren tusschen Theologie en Kerk, en hoe valsch de positie wordt van hem, die geroepen is deze twee heeren te dienen, dat wil zeggen, om in de ééne hand vuur en in de andere water te dragen.

Vandaar dat behoud van den invloed op de menigte, bij onverzwakte aanvaarding van het critische standpunt, gezocht is in een anderen weg, nl. door opheffing van de „Praktische” Theologie uit haar smadelijke vernedering, tot zelfstandige wetenschap, die weér haar eereplaats ontvangt in het organisme der Theologie. Natuurlijk kon dit niet, wanneer ze alleen zou doelen op het aanbrengen van zekere kunstvaardigheid, want het samenstellen van een techniek kan wel met behulp der wetenschap geschieden, maar mag zelf daarom op het karakter van wetenschap nog geen aanspraak maken. Nu is het zeker merkwaardig, dat van deze zijde dit deel der Theologie weér op het wetenschappelijk voetstuk wordt gesteld. En wel met zóóveel succes, dat Bassermann, die voor de herleving der „Praktische” Theologie zoo krachtig ijvert, in 1909 kon schrijven, dat in den achterstand der critische richting, waarvan hij in 1879 schreef, een merkbare en verblijdende verbetering te constateeren valt¹⁰⁾. Maar hoezeer deze verheffing tot op zekere hoogte een evenement is, is ze anderzijds hoogst bedenkelijk. Ze is het gevolg van den schrik bij het aanschouwen der ruïne, die men zelf heeft aangericht: „Die Klagen über den kirchlich-zersetzenden Einfluss der heutigen Theologie sind nicht ohne Grund”¹¹⁾. En nu bedoelt men niet anders, dan de steenen der critiek aan het arme menschenhart, dat dorst naar waarheid en troost, als brood voor te

zetten. Wat men dus wil, is niet een wetenschappelijke Theologie en daarnaast een praktische: „nein die Theologie ist und bleibt eene praktische Wissenschaft, und besteht nur so lange als etwas Besonderes, als sie sich dieser ihrer praktischen Aufgabe bewusst bleibt und dieselbe betätigt." Een theoretische drang naar waarheid en een praktische behoefte staan met gelijke rechten tegenover elkander. De Kerk kan geen van beide ontberen. Nu mag die theoretische drang nimmer aan eenigen band worden gelegd, maar aan de andere zijde moet de Kerk zich, omdat ze Kerk is, bewust blijven, dat hiermede alléén, haar leven niet is gebaat, maar dat zij, als dienaressen van praktisch-religieuze behoeften, een eigene functioneering van noode heeft om de wetenschappelijke resultaten, uit dien theoretischen drang geboren, vruchtbaar en bruikbaar te maken voor haar eigen leven en beschouwing. Evenwel dat leven en die beschouwing zijn er zoo ver vandaan iets volkomens en onveranderlijks te zijn, dat veel meer de geleidelijke volmaking in haar schoot, haar wezen karakteriseert als „*werdende Kirche*"¹²). Zoo wordt de Kerk niet anders dan het schip, dat met de deinende golven eener Theologie, niet die de waarheid heeft, maar die haar zoekt, wordt heen en weder geslingerd. Theologie en Kerk begrepen in het groote evolutieproces. Het befaamde „nagisten". Object dezer disciplina is dan ook voor hem: „das Ganze des in der Gegenwart pulsierenden kirchlichen Lebens"¹³).

Bassermann's opvolger in het „Zeitschrift für praktische Theologie"¹⁴) beweegt zich in zijn „Neue Bahnen der Unterricht in der Christlichen Religion im Geist der modernen Theologie" met vastberaden tred in dezelfde richting, om de resultaten der moderne theorieën te verwerken voor het kerkelijke leven. Met groote bewustheid

en niets ontziende volharding zoekt dit „moderne subjectivismus” niet alleen van het oude, vreemd geworden spoor af te voeren, maar ook nieuwe wegen aan te leggen, waarin het denken en religieus ervaren van den nieuwen tijd de schare kan bereiken¹⁵).

Zooveel is zeker, dat het hier aan oprechtheid niet ontbreekt, en voor de zgn. „Praktische” Theologie naar geen neutrale zône wordt gezocht; dat men haar door een principieel uitgangspunt, zij het een negatief, beheerschen laat. Een andere vraag is het, of er van zulk een „Praktische” Theologie ooit eenig wezenlijk resultaat te wachten is. Immers, de „werdende” Kirche, die door haar moet worden gevoed, heeft met de Kerk van Christus zelfs niet den schijn, alleen den naam, gemeen.

De Ambtelijke Theologie, die positie neemt in de openbaarde waarheid, staat diametraal tegenover die der critische richting. Doch ook bij deze binding aan een objectum positum, is toch het principieele uitgangspunt nog niet gelijk. Het Roomsche-Katholieke en het protestantsche beginsel gaan te zeer uiteen, dan dat unificatie hier ooit anders dan een mislukking zou zijn. Juist in de leer van het Ambt schuilt het diepgaand verschil, waardoor de praxis van het kerkelijk leven in gansch andere paden zich beweegt. Ook indien men anders wilde, zou de praktijk de theorie te machtig worden. Wel is b.v. Graf zoozeer onder de bekoring gekomen van Schleiermacher's leer van het Kirchenregiment, dat hij haar voor de Katholieke Kerk alleszins bruikbaar acht, en daarom voortdurend den eisch stelt, dat de „Praktische” Theologie zich boven de empirie zal verheffen, maar juist in de leer van het Kirchenregiment valt hij geheel de empirie toe, wanneer hij de katholieke organisatie als de positief vaststaande aanvaardt en nu ook op dien grond de katho-

lieke „Praktische” Theologie van de protestantsche onderscheidt ¹⁶).

Op protestantschen bodem staat het eenigszins anders. Bepaaldelijk staan hier naast elkander de Luthersche en de Gereformeerde Theologie, als de beide hoofdtakken aan den stam der Reformatie ontgroeid. Enkele theologen hebben gemeend, dat de scheidslijn — misschien wel het moeilijkst bij de Ambtelijke Theologie, omdat ook bij Lutherschen en Gereformeerden in het stuk van het Ambt de verschillen zoo sterk zich accentueeren, maar dan toch met eenigen goeden wil ook wel hier — kon worden uitgewischt. Natuurlijk is zulk een Ausgleichung alleen verdedigbaar door theologen, die van den Calixtus-geest doordrongen, hetzij van de ééne, hetzij van de andere zijde, voor de beteekenis van eigen confessie weinig gevoelen en aan den geest der Reformatie zijn ontzonken. Zóó Gaub, die, slechts noode het verschil van uitgangspunt tusschen Rome en het Protestantisme aanvaardende, in de „Praktische” Theologie voor het protestantisme een universeel standpunt aanbeveelt, dat zich wel handhaven laat, indien voor de gestalte van het kerkelijk leven slechts het christelijk element wordt gezocht ¹⁷). Wanneer Doedes in zijn Encyclopaedie de „Praktische” Theologie definieert als de wetenschap voor de instandhouding des christendoms, beweegt hij zich door dit algemeene standpunt op denzelfden weg ¹⁸). Hetzelfde geldt van van Oosterzee, die haar definieert als de wetenschap der werkzaamheid voor het Koninkrijk Gods. Hij spreekt het bovendien onomwonden uit, dat hij met de confessioneele scheidslijn, die tusschen Rome en Protestantisme niet weg te denken is, niet wenscht te rekenen, wanneer het Lutherschen en Gereformeerden geldt ¹⁹). Schleiermacher gaat tenminste nog op de Kerk terug, en, niettegenstaande den sterk

romaniseerenden trek, die zijn systeem kenmerkt, maakt hij feitelijk van zijn Kirchenregiment toch alleen de zeer beperkte toepassing op de empirische evangelische Kirche²⁰⁾.

Het spreekt van zelf, dat de vraag naar het verschil tusschen het specifiek Luthersche en Gereformeerde ook wegvalt bij hen, die, zooals Ebrard, de Ambtelijke Theologie afleiden uit de Ethiek. Natuurlijk vervalt daarmede tegelijk haar zelfstandig karakter, gelijk Ebrard dan ook zelf haar stelt tegenover de wetenschappelijke Theologie²¹⁾. Doch bij de Ambtelijke vakken gaat het niet om het zedelijk handelen van den mensch, maar om het ambtelijk handelen. Zeer zeker gaat ook daarover een zedelijk oordeel, maar de Ambtelijke Theologie geeft daarover geen zedelijke, maar theoretische aanwijzing.

Verreweg voor het meerendeel echter gevoelt men, dat de „Praktische” Theologieën den confessioneele stempel niet kunnen ontberen. Niet alleen de ouderen als Nitzsch,²²⁾ Moll,²³⁾ Ehrenfeuchter,²⁴⁾ maar ook jongeren als Zöckler,²⁵⁾ Achelis,²⁶⁾ Caspari,²⁷⁾ Knoke²⁸⁾ e. a. gaan uit van de principieën, gelijk ze die in eigen levenskring, d. w. z. in hun eigen Kerk vinden. Het meest geprononceerde standpunt wordt wel ingenomen door den strengen Lutheraan Th. Harnack. Zulke principieele figuren hebben echter de meeste kracht van hun werk zien uitgaan. Met klem komt Harnack voor het kerkelijk karakter op, omdat dit alleen strookt met de natuur van deze Theologie als wetenschap. Een wetenschap, die tot object heeft het kerkelijk handelen, d. i. niet het handelen wáár ook, *in abstracto*, maar „das wirkliche Handeln der wirklichen Kirche”, is bijzonder nauw verbonden met het historische bestand der kerk: „sie kann nur von einem ganz bestimmten kirchlichen Standpunkte aus und für eine bestimmte Kirche ihre Aufgabe lösen.” Hij trekt deze lijn ook door ten

opzichte van het Luthersche en Gereformeerde Protestantisme, aangezien het hier geen relatief maar een principieel verschil geldt. Ongetwijfeld kan men een „Praktische” Theologie opstellen, om een zgn. Unirte Kerk te dienen, of om zulk een Kerk in het leven te roepen, maar dan zou de benaming „praktische” een euphemistische zijn, daar men met geen werkelijke kerk te doen had. Doch in elk geval heeft zoowel de Luthersche als de gereformeerde zich tegen zulk een negatieve Union te keeren²⁹⁾. Het is niet ongewoon, dat bij de alt-Lutheranen, te zeer wordt voorbijgezien, hoe wetenschap en confessie, niettegenstaande tusschen beide verband bestaat, toch andersoortige begrippen zijn. Zoo spreekt ook Harnack van een „lutherisch-kirchliche Theologie”³⁰⁾. Niettemin is beschouwing niet enghartig kerkistisch bedoeld, om de Theologie in haar eigen levenspheer haar vrijheid te berooven. Want hij wil haar niet afhankelijk maken van den empirischen stand der confessioneele praxis, waarvan ze noch referent noch advocaat is: „das wäre an sich falscher und unwissenschaftlicher ja zugleich auch unlutherischer kirchlicher Conservatismus... Daher hat die Praktische Theologie die kirchliche Praxis zu kritisiren, zu rectificiren, zu normiren... Da resultirt also für die Praktische Theologie als Wissenschaft: sie wird historisch sein und doch nicht empirisch, ideal und doch nicht abstract doctrinär”³¹⁾. Het komt ons voor, dat het principieele standpunt hier, wat de hoofdzaak betreft, tegenover alle confessioneel indifferentisme niet onjuist is doorgedacht. De beoefenaar der Diaconiologische Theologie vindt haar object zooals het zich vertoont in die Kerk, wier belijdenis de zijne is, en is aan haar gebonden³²⁾. Maar die belijdenis der Kerk dient zich niet aan als een starre, onveranderlijke grootheid, noch ook is de empirische

ambtelijke functioneering in de kerk een onfeilbare. Veeleer is het de taak der wetenschap, die leeft uit haar eigen levensprinciep, den innigen band aan belijdenis en kerkelijk leven te bewijzen, door langs eigen weg te zoeken, wat tot altijd rijker overeenstemming brengt met de absolute wet van Gods Woord³³). Al zal dan ook in de practijk de Ambtelijke Theologie van onmiddellijk nut zijn voor die bepaalde kerk, wier belijdenis zich aansluit aan het principieele standpunt, waaruit die Theologie is opgebouwd, in casu een Luthersche voor de Luthersche kerk, een gereformeerde voor de gereformeerde kerken, dit neemt niet weg, dat juist in den drang naar het ideëele, dat in elk principe schuilt, van zelf de trek ligt, om er naar te jagen, de Kerk van Christus in den breedsten omvang te dienen met het licht uit Gods Woord.

Wanneer ik U nu nader bepalen ga bij de beteekenis van het gereformeerde beginsel voor de Ambtelijke vakken, laat ik dan aanstonds mogen wijzen op het ernstig belang, dat hier in geding is. Het is zeker streelend, wanneer onze Duitsche naburen zoo eerlijk zijn, om aan de gereformeerde Theologen den eerepalm toe te kennen. Toch mag ons dit meer beschamen dan verhoovaardigen. De lof, die hier den gereformeerden toekomt, betreft den meesterlijken stoot, die tot beoefening van dit vak in wetenschappelijken zin het eerst is uitgegaan van Andreas Hyperius, en van hetgeen op zijn voetspoor met name door Zepperus, Alsted, Voetius is tot stand gebracht³⁴). Zelfs gaat het niet aan, gelijk ook Caspari terecht opmerkt, om Schleiermacher aan te merken als den vader der zgn. „Praktische” Theologie, van wien de eerste wetenschappelijke beoefening zou zijn uitgegaan³⁵). Dat vaderschap komt aan Hyperius toe. Maar, — en dit mag tot bescha-

ming strekken, — terwijl met Schleiermacher de stroom begint te wassen, en op zijn voetspoor tal van Duitsche theologen op deze studie zich hebben geworpen, is het alsof de stroom, die uit het gereformeerd beginsel stuwkracht kon ontvangen, ging uitdrogen. Niet alsof hetgeen Schleiermacher's epigonen, hetzij in meer rechtsche, hetzij in meer linksche richting voortbrachten, nu zoo principieel Luthersch kan genoemd worden. Daarvoor bood zijn philosophisch uitgangspunt en zijn ecclesiologische constructie geen gegevens. Deutschland's Theologie biedt veeleer een staalkaart van zoo groote variëteit, dat de afstanden tusschen een Vilmar en Kliefoth, die naar het Roomsche neigen, en een Zöckler en Th. Harnack, die confessioneel zijn, een Nitzsch en Ehrenfeuchter, die de Vermittlung huldigen, een Schweizer en Bassermann, die in critische richting sturen, moeielijk zijn aan te geven. Maar des te meer is het te betreuren, dat uit de gereformeerde beginselen nog slechts weinig werd opgebouwd. Van een Muurling³⁶⁾ en zelfs van v. Oosterzee, hoeveel goeds van dezen laatste te zeggen valt, kan dit toch geenszins worden getuigd. Integendeel heeft het kwistig gebruik der Duitsche Handboeken, en dat zonder uit eigen oogen te zien, het eigen gereformeerde denken en leven niet weinig verzwakt. En de gereformeerde Theologie is aan haar hoog standpunt, aan haar traditiën uit een schoon historisch verleden, waarin de fundamenteen zijn gelegd, en heden ten dage aan het helder encyclopaedisch inzicht, dat haar sedert Kuyper's meesterwerk is verstrekt, ook ten opzichte van dit deel van het organisme ten duurste verplicht, den akker niet te laten braak liggen, maar met kracht de hand aan den ploeg te slaan³⁷⁾. En hoezeer dan ook dankbaar mag worden gebruik gemaakt, van wat sedert Schleiermacher in het licht trad, moet toch de draad

voor de Diaconiologische Theologie niet worden opgevat bij hem of na hem, maar waar die achter hem is losgelaten bij de Hyperius en Voetius. Op het fundament der Calvinistische Reformatie, naar de lijnen der gereformeerde beginselen, bij het licht, dat ook later ontstoken is, en naar den eisch der tijden, waarin wij leven, moet het gebouw worden opgetrokken. ✓

De invloed, die bij de beoefening der Ambtelijke Theologie uitgaat van de gereformeerde beginselen, komt in de eerste plaats uit in haar algeheele gebondenheid aan de H. Schrift. In zooverre draagt deze invloed een meer generaal karakter, waar hetzelfde geldt van héél het organisme der Theologie, dat voor al haar deelen hetzelfde principium unicum heeft. Het speciale voor dit deel der Theologie ligt hierin, dat van dit principium een blijvende actie uitgaat, waardoor de Kerk met al haar levensfunctiën wordt in stand gehouden. En nu wijst de H. Schrift voor die instandhouding als het van God Zelf verordeneerde en in het leven geroepen instituut aan: het Ambt ³⁸). In het Ambt vindt dan ook in de Schrift dit deel der Theologie het eigen object, dat genoegzame zelfstandigheid bezit, om principium divisionis te zijn, waaruit een groep van disciplinae voortvloeien, die organisch met dit object en met elkander samenhangen. Een hoofdtak aan den theologischen stam, met eigen takken daaruit voort-spruitende ³⁹).

De Roomsche en Luthersche Kerk staan niet antitheetisch tegenover deze afhankelijkheid van en gebondenheid aan de H. Schrift, maar toch draagt de principieele afleiding van het Ambt uit de Schrift een specifiek gereformeerd karakter. Het is ongetwijfeld opmerkelijk, dat veel Roomsche godgeleerden, zooals Laurentius de Villavi-

centio en Louis Ellis du Pin zich Hyperius ten nutte hebben gemaakt, en veel aan hem hebben ontleend, aan hem, een gereformeerd theoloog, die alleen in de H. Schrift zijn standpunt heeft⁴⁰). Maar ook wanneer de Roomsche theologen er op aandringen, om uit de Schrift te putten, is het steeds met de restrictie, dat de rechte Schriftinterpretatie ligt in de handen der kerk, zoodat toch feitelijk niet de autoriteit der Schrift maar de kerkelijke autoriteit praedomineert; steeds „ita ut nemo quicquam doceat, quod cum Ecclesiae sensu receptisque traditionibus non bene conveniat”⁴¹).

En wat de Luthersche Kerk betreft, wijst Rieker, als hij handelt over het Formalprinsip der reformirten Kirchenverfassung, terecht op de *Schriftmässigkeit* van de Gereformeerden tegenover de Lutherschen: „Um dies zu verstehen, muss man bedenken, dass der Calvinismus sich zur H. Schrift etwas anders stellt als das Luthertum. Ihm sind nicht blos wie diesem die religiösen Gedankenkreise der H. Schrift normativ, sondern auch die darin beschriebenen sozialen Ordnungen und Einrichtungen, insbes. der apostolischen Kirche, die der lutherische Christ schon deshalb nicht als verbindlich anerkennen kann, weil inzwischen die geschichtlichen Bedingungen, unter denen sie entstanden sind, sich völlig verändert haben.” Nu is het onjuist, wanneer het heet: „der Bibel ist für den Calvinisten der Codex der van Gott für das öffentliche und private Leben seiner Erwählten gegebenen Gesetze und Ordnungen,” want de gereformeerde vindt in de Schrift wel de beginselen maar geen wetsartikelen voor het institutaire leven der Kerk. Maar wel is volkomen juist, in tegenstelling met de Lutherschen: „Es darf in der Kirche überhaupt keine Menschenatzung bestehen; nur Gottes Wort soll darin herrschen”⁴²).

Welnu, die alleen geldende autoriteit en normatieve kracht is voor de kennis van het Ambt van principieele beteekenis. Het kan dan ook niet verwonderen, bij dit verschil, dat Luthersche Theologen gedurig van de Schrift overgaan op de Kerk, om aan haar het object voor deze vakken te ontleenen. De physiologische methode van Nitzsch en vele anderen, waarbij, onder welke formulering dan ook, de levensfunctiën der Kerk als Gegenstand worden genomen, hangt hiermede ongetwijfeld saam. Immers wel wordt dan terecht dit vak met de Kerk in verband gebracht en de Kerk genomen als organisme, maar op het geheel eigensoortige van dit organisme wordt niet gelet. En dit eigensoortige, waardoor de Kerk van alle organismen onderscheiden is, ligt nu in de functioneering *door het Ambt*, en de kennis van dit Ambt als supranatureele instelling ligt juist gebonden *in de Schrift*.

Hier ligt dan ook de grondfout van Schleiermacher, die zich bij de „Praktische” Theologie niet het minst heeft gewroken, wijl hij van haar, als „die Krone der Theologie” het meest verwachtte. De Theologie is voor hem een historisch verschijnsel, niet de kennis Gods met de Schrift als princip, en de Kerk is voor hem een fromme Gemeinschaft, niet een schepping Gods. Het subjectieve uitgangspunt, waardoor alle vastigheid aan Theologie en Kerk en Ambt ontbreekt, komt eigenaardig aan het licht bij zijn „Praktische” Theologie. Ze ontleent haar taak aan de gemoedsstemmingen, die ten opzichte van den toestand der kerk in dezen of genen tijd zich voordoen als gevolg van de gevoelens van lust of onlust, die door de philosophische Theologie zijn gewekt. Ze moet de bewuste actie, waartoe die met deze gevoelens samenhangende gemoedsstemmingen opwekken, regelen en tot haar doel leiden. Ze is daarom slechts voor hen, „in welchen

kirchliches Interesse und wissenschaftlicher Geist vereinigt sind." Zoo komt hij op de Kirchenleitung, waarvoor de „Praktische" Theologie de noodige voorschriften of kunstregelen heeft te geven⁴³). Terecht merkt Rübiger in zijn critiek op: „Die Praktische Theologie nach dieser Doctrin Schleiermacher's ist durchweg nach ihrer Ableitung, ihrer Eintheilung, ihrem Subject und Object, mit dem Charakter der Zufälligkeit behaftet." Van wetenschap wordt ze verlaagd tot een kunsttheorie, en de kroon der Theologie „ist keine aus dem Stamm erwachsene Baumkrone, sondern eine künstlich angefertigte, die ein Jeder, der sie eben brauchen will, sich nach Belieben aufsetzt⁴⁴).

In nauw verband met deze gebondenheid aan de Schrift, wordt naar gereformeerde beginselen beleden, dat het Ambt van goddelijken oorsprong is. Als zoodanig is het aan te merken, hetzij het wordt gezien in zijn relatie tot den Christus, hetzij in zijn relatie tot de gemeente der geloovigen. Er zijn drie factoren, die van dit gezichtspunt uit de Ambtelijke Theologie beheerschen: het *supranatureele*, het *Christocratische* en het *ecclesiologische*, die alle drie tot hun recht moeten komen.

De goddelijke oorsprong rust in de instelling door Christus, die bij allen ambtelijken dienst als Hoofd des Lichaams, *de* Ambtsverrichter is, zoodat Hij, die de Insteller is *van* het Ambt ook blijft de Werker *door* het Ambt. Door die relatie tot Christus kan het Ambt nooit anders zijn dan *διακονία*, *dienst*, en alle ambtelijke ver-richting is een *organische*. Het Christocratische van de zijde van Christus en het ministerieele van de zijde zijner organen, zijn de twee zijden van dezelfde zaak. „*Organisch*" is dan ook het woord, dat den sleutel biedt, om het karakteristieke te verstaan van allen ambtelijken dienst. De gereformeerde Kerk heeft in haar belijdenis

dien goddelijken oorsprong klaar neêrgelegd in artt. 29 en 30 van de Conf. Belgica ⁴⁵).

A. Harnack ziet in dit beginsel een clericaal en theocratisch element, dat bijzonder het Calvinisme, ondanks de reformatische gedachte van de societas fidelium, bleef aankleven. Maar hij kan dit niet betoogen, zonder het Calvinisme eerst den grond onder den voet weg te nemen, door voorop te stellen, dat de N.-Testamentische plaatsen, die de instelling door Christus leeren „nach allen Regeln geschichtlicher Kritik” worden losgelaten, en dan ja heet het: „so ist jedes directe äuszere Band zwischen Jesus und der Kirche und ihren werdenden Ordnungen zerschnitten. Übrig bleibt das innere geistige Band... Alles was nachher kam, sind Umformungen” ⁴⁶).

R. Sohm gaat met de spiritualiseering van het Ambt nog verder. Bij hem valt *alle* institutie, en daarmee alle band aan Christus in het zichtbare weg: „Die Kirche hat ihre Organe, aber es ist unmöglich, dass diese Organisation rechtlicher Natur sei... Die Gliederung der Ekklesia ist eine Gliederung des Leibes Christi... Die Organisation ist nicht rechtliche, sondern charismatische” ⁴⁷). Op deze wijze gaat het in de Kerk alles louter pneumatisch-anarchistisch toe. Dat dergelijke beschouwing de fundamenteen raakt der Ambtelijke Theologie behoeft geen nadere aanduiding.

Het komt mij voor, dat Sohm's opvatting, door hem zoo vernuftig en boeiend voorgedragen, en in onze dagen van zoo grooten invloed, niet alleen verband houdt met de Luthersche Ambtsleer, maar dieper nog, wortelt in een verkeerde beschouwing van het algemeen priesterschap der geloovigen en van het dogma der ecclesia invisibilis en visibilis. Het Ambt toch staat eenerzijds in relatie met Christus, maar anderzijds met de gemeente.

Ook bij de bepaling van de relatie tot de gemeente heeft het gereformeerd beginsel zijn onmiskenbare beteekenis.

Nu heerscht er ten opzichte van de beide genoemde stukken groote onklarheid en dientengevolge schromelijke verwarring, wanneer men de „onderscheidene Praktische” Theologiën naast elkander legt. Te meer valt dit op, waar men doorgaans de verkeerde gewoonte volgt, om zich niet bij het overnemen van Lehrsätze te bepalen, maar de geheele Ecclesiologie te behandelen, waar men toch met de leer van het Ambt kon volstaan.

X Wat nu aangaat het algemeen priesterschap der geloovigen, — nu eens wordt gezondigd per excessum, wanneer het Ambt, in plaats van uit Christus, feitelijk uit de geloovigen wordt afgeleid, zoodat, wanneer de Ambtsdrager predikt, doopt of avondmaal bedient, factisch de geloovigen dit in hem doen. Eigenlijk brengt dan de Kerk uit haar eigen leven de organen voort⁴⁸). Dan weer per defectum, wanneer het „Anstaltliche” op de spits wordt gedreven, alle ambten worden geabsorbeerd door het ééne Hirtenambt, waardoor de ecclesia docens scherp afgeteekend wordt tegenover de ecclesia audiens. Zelfs kan er een kerk zijn zonder dat er geloovigen zijn. Welnu, in dien weg kan het ambt der geloovigen niet tot ontwikkeling komen⁴⁹).

En wat aangaat de ecclesia invisibilis en visibilis, — eenerzijds is er de voorstelling, dat de bediening der genademiddelen plaats heeft in de onzichtbare Kerk, hetgeen alleen kan aanvaard bij een vergeestelijking van het Ambt⁵⁰); anderzijds, dat de zichtbare Kerk uitsluitend is te zoeken in een samenstel van uitwendige inrichtingen, een „societas externarum rerum ac rituum”, „ein Stück Welt”; dat nu eenmaal noodig is voor de verkondiging van het Evangelie. Wat daaraan *Kerk* is, is

niet zichtbaar, en wat daaraan *zichtbaar* is, is *geen Kerk* ⁵¹⁾.

Temidden van al deze onhelderheden, die de Ambtelijke Theologie niet anders dan vertroebelen konden, schept inderdaad het gereformeerde beginsel licht en klaarheid. En van dit beginsel uit zijn daarom de lijnen te trekken, waardoor zij zich in vaste sporen bewegen kan.

Om met het laatste te beginnen. In de eerste plaats is er naar gereformeerd beginsel geen dualisme tusschen onzichtbare en zichtbare Kerk, maar zóó innig is tusschen beide de band, dat Christus Hoofd is niet alleen in de onzichtbare, maar óók in de zichtbare Kerk ⁵²⁾. En daarin ligt het geheim van den mystieken band tusschen Christus en de dragers van zijn ambten in de gemeente en van zijn organische werking door het ambt in zijn Kerk.

In de tweede plaats heeft de doorwerking van het beginsel de Ambtsleer in de gereformeerde Kerk tot veel rijkere ontwikkeling gebracht. Ze is de begrensdheid van het ééne Lehramt te boven gekomen; ze heeft daardoor de clericalistische klip van een ecclesia docens ontzeild; het „Genossenschaftliche”, in goeden zin, heeft tegenover het „Anstaltliche” den voorrang verkregen; ze heeft uit de Schrift het regeer-ambt en diaken-ambt in zijngeestelijke en zelfstandige beteekenis gegrepen. Ze heeft daardoor de aansluiting aan de apostolische Kerk gevonden; ze heeft dien-tengevolge de volheid van het ambt der apostelen, en daarachter van de ambten van Christus, dieper gevat; ze heeft in dien weg een kerkelijk leven mogelijk gemaakt, dat in ontwikkeling veel rijker is en tot altijd schooner en krachtiger ontplooiing al de potenzen heeft. En het is die deeling der ambten naar het gereformeerde uitgangspunt, waardoor de Diaconiologische Theologie vanzelf zich de onderscheidene velden van haar arbeid ziet aangewezen.

Niet alleen de praxis van het leeraamt in al zijn vertakkingen, maar evenzeer die van het Presbyteraat en het Diaconaat openen voor den Diaconioloog een breed gebied dat moet worden doorvorscht. Ze hebben hetzelfde recht op die theoretische voorlichting, waardoor de praxis wordt bewaard voor afbuiging en wordt geleid in paden, waarin ze zegen belooft voor Gods Kerk.

In de derde plaats, op het voetspoor van Voetius, wordt naar gereformeerd beginsel onderscheiden in het zichtbare, tusschen het institutaire en het organische leven der Kerk. Daardoor kan het priesterschap der geloovigen tot zijn volle recht komen. Dat priesterschap is naar dit principe *Ambt* in den vollen zin van het woord. De geloovigen niet alleen *object* van *Leitung und Führung*, maar *subject* van handelen. Van handelen in het instituut der Kerk, waarbij de juiste relatie van het ambt der geloovigen tot Christus eenerzijds en tot het speciale ambt anderzijds bepaald moet worden. Van handelen ook in het buitenkerkelijke leven, waardoor de actie der geloovigen op allerlei terrein het merkteeken draagt van de organische gemeenschap met Christus hun Heer in den hemel. Terwijl tevens datzelfde gereformeerde beginsel wêer de rechte verhouding bepaalt tusschen *het organische en institutaire leven der Kerk onderling*.

Dat bij de beoefening der Laïek, die zich hier ontsluit, nog veelszins pionierswerk te verrichten valt, en een menigte problemen zich verdringen, die om oplossing vragen, spreek ik niet tegen. Maar dit staat onomstootelijk vast, dat ook daarbij het gereformeerde beginsel een zuurdeeg zal blijken, waarin de kracht schuilt, om al den geestelijken arbeid aan het zoo bitter kranke leven der zondige menschheid te doortrekken en vruchtbaar te doen zijn voor de kerstening van wat in huis-

gezin en maatschappij — en dat in een gedoopte natie — aan den Christus en zijn Woord ontzonken is. Eén blik op het ongereede, waarin de dusgenaamde „Innere Mission” nog verkeert (reeds de naam teekent verwarring van begrippen), niet alleen in Duitschland, waar voor haar een Diaconiek werd in het leven geroepen, die in de Kerk niet ontluiken wilde, maar ook ten onzent, waar de belijndheid nog zoo veelszins ontbreekt, kan u overtuigen, dat voor wetenschappelijk onderzoek naar eigen beginselen de stof meer dan overvloedig en de noodzakelijkheid meer dan dringend is. Zelfs zou ik kunnen spreken van een meer dan denkbeeldig gevaar, dat een goed bedoelde maar theoretisch niet voorgelichte practijk aan de ontwikkeling van het gereformeerde leven ernstige schade zal toebrengen, indien de principieele grondslag niet tijdig wordt gelegd. Zeker, het is altijd zoo gegaan, dat de levensactie zelve aan het nadenken erover voorafgaat, maar de reflexie moet niet zóó laat komen, dat ze het leven niet meer kan dienen.

Ik kan er niet aan denken, om den invloed van ons principe te beschrijven voor elk der diaconiologische vakken afzonderlijk, en moet mij bepalen tot enkele trekken, die ze alle te zamen betreffen. Maar ik behoef u nog slechts één studie te noemen, die in onze dagen met ongemeen jeugdige veerkracht de wieken uitslaat, gelijken tred houdende met een even energiek aangevatte praxis, ik bedoel de *Zendingsstudie*, en ik behoef er u slechts op te wijzen, hoe juist de Zending als kerkelijke actie naar buiten, het gereformeerde leven in aanraking brengt met het algemeen christelijke leven, en zelfs met het niet-christelijke cultuurleven, om u te doen gevoelen, hoe het betrekken van de wacht bij het beginsel ernstig geboden is, teneinde zoowel tegen opsluiting als tegen vervloeiing het werk der missie te beveiligen.

Misschien zou het verwijt mij kunnen treffen, dat ik het gereformeerde beginsel tot hiertoe voornamelijk in verband heb gebracht met wat men den onderbouw zou kunnen noemen voor de Ambtelijke Theologie, waartoe zij voor een niet gering deel ter leening heeft uit te gaan bij de andere theologische vakken. Geheel ontkennen wil ik dit niet. Maar toch kon of mocht het wel niet anders. Het organisch karakter der Theologie bepaalde mijn weg. De vakken, mij toevertrouwd, liggen nu eenmaal niet geïsoleerd, maar komen in onmiddellijk rapport met alle andere. Eigenlijk spreekt dit vanzelf. In de Ambtelijke Theologie ligt het duidelijkst afgeteekend de weg van de wetenschap tot het leven. In haar wordt de verbindingschakel tusschen Theologie en Kerk het duidelijkst zichtbaar. Zoo verricht zij werk voor heel de Theologie. Maar hieruit volgt dan ook, dat zij, niettegenstaande haar eigen zelfstandig karakter, niets heeft te geven, zoo zij niet in levenscontact blijft met de andere groepen. Het Ambt moet worden gevuld, zal het kunnen deelen. Daarom mag de beteekenis der Ambtelijke Theologie, hoe *hoog* geschat, niet worden *overschat*. Doch hiermede hangt ook saâm de noodzakelijkheid, dat allereerst aan den onderbouw de keur van onze beginselen niet worde onthouden. Wanneer de fundeering niet naar zuiveren maatstaf is gelegd, zou het bouwen geen betrouwbaar werk kunnen zijn. Aan den diaconioloog moet het Ambt zelf in zijn zuivere natuur en in zijn wortelverbanden klaar voor den geest staan.

Dit neemt echter niet weg, dat het gereformeerde beginsel evenzeer van ingrijpende beteekenis is voor de taak, die meer onmiddellijk is aangewezen: het bieden *der wetenschappelijke theorie van de praxis van het Ambt*. Zoo ge wilt, van een kunsttheorie. Een ambtsleer, die de kunst van het wel ambtelijk handelen naar weten-

schappelijke, aesthetische, technische eischen voordraagt. Welnu, ook bij de uitoefening van het Ambt in al zijn vertakkingen, gaat er van ons beginsel leidende, beheerschende, doordringende kracht uit. Laat het mij vergund zijn ook uit dit oogpunt op enkele momenten te mogen wijzen. Ge gevoelt dit het beste bij wijze van tegenstelling. In de Roomsche Kerk wordt het ambtelijk functioneeren gedragen door een alles beheerschend principe. Het dualistisch supranaturalisme, waardoor de Kerk met al wat in haar geschiedt wordt gedacht als een hoogere sfeer, die in de natuurlijke indaalt, waardoor al wat tot de genade behoort, meer een *elevatio* dan een *recreatio naturae* is, spiegelt zich af tot in het coelibataire leven, neen, tot in de opleiding, tot in de taal, tot in het kleed van den ambtsdrager toe.

Het gereformeerde beginsel der verhouding tusschen natuur en genade bepaalt ook hier het gezichtspunt. Het supranatureele, dat ook wij met het oog op het Ambt belijden, en dat het tot een coördinatum maakt naast Schrift en Dogma en Kerk ⁵³), betreft zijn goddelijken oorsprong, maar schept geen scheiding tusschen kerk en wereld, ambt en leekenstand, en in den ambtsdrager tusschen den clericus en den mensch, i. e. w. tusschen natuur en genade. Voor de theorie is dit van gewicht. De studiën tot bekwaming voor het ambt dragen wel een eigen van alle andere onderscheiden karakter, maar evenals het genadeleven door God niet *naast*, maar *op* het natuurlijke leven is gebouwd, zoo sluit ook de ambtelijke kunsttheorie zich aan de natuurlijke gegevens in het scheppingsleven aan. Anders zou de ambtsdrager ophouden geheel *mensch* te zijn, en *mensch* moet hij, ook in het heilige, en dáár in de aller-eerste plaats zijn. Zoo staan, om iets te noemen, Homiletiek en Rhetoriek niet dualistisch tegenover elkaar, maar 't alge-

meen menschelijke van de laatste is de grondslag, waarop de eerste als disciplina van Heilige Godgeleerdheid wordt gebouwd. En zoo liggen er verbanden tusschen Katechetiek en paedagogiek, Liturgiek en kunst, diaconaat en armenzorg, Kybernetiek en regeerkunst. En overal heeft het beginsel de rechte verhouding te bepalen tusschen wat God in algemeene en bijzondere genade geschonken heeft. Eigenlijk wortelt dit beginsel in den Christus Zelf, die het Hoofd zijner Kerk is, in welke Hij door zijn organen werkt, maar tevens de Heer aller dingen, wien alle schatten van kennen en kunnen, ten dienste zijner organen, ter beschikking staan. Daarom ligt er zoo onschatbare rijkdom voor zijn geloovigen in het apostolische woord: „zij zijn allen uwe; doch gij zijt van Christus en Christus is Gods.”

De beteekenis van den grondslag, onzer Vereeniging, bepaaldelijk voor het onderwijs, dat mij door haar werd opgedragen, heb ik getracht met enkele trekken te schetsen. En toch acht ik mij niet ontslagen, wanneer ik niet ten slotte nog u heb gewezen op twee beginselen, die, als de hoeksteen en als de sluitsteen van een gebouw, onontbeerlijk zijn: het beginsel van de souvereiniteit en van de verheerlijking Gods.

De souvereiniteit Gods. Van God, uit Wien de wonder-schoone gedachte is van *het Ambt*, en die deze gedachte tot realiteit heeft gebracht in het rijk zijner schepping en nog veel heerlijker in de gemeente zijner heiligen, — van dien God is ook alle gave, die tot het ambt bekwaamt, natuurlijke en geestelijke gave, gave van verstand en van hart. Met souverein welgevallen formeert de Schepper der geesten van alle vleesch aller hart, en in zijn gemeente deelt zijn Heilige Geest aan een iegelijk in het bijzonder, gelijkerwijs Hij wil. Dit godverheerlijkend beginsel dringt tot buigen in kleinheid en afhankelijkheid. 't Uitnemendste

wat zijn souvereine hand mij zou kunnen schenken tot onderwijzing, kan niets baten, zoo diezelfde hand niet het charisma, dat is het ambtelijk *δῶρον* der genade, verleent aan wie mij zullen hooren. Met dat charisma, zal hij, die nimmer aan theorie deed, toch nog in de praxis van het ambt als een gezalfde des Heeren kunnen staan. Maar zonder dat charisma is alle theorie ijdel. En dán komt dit charisma eerst in zijn volheid uit, wanneer het niet slechts bestaat in rijken natuurlijken aanleg, maar ook in geloofsgenade, waardoor *voor die souvereiniteit* eerst récht het oog open gaat. Die geloofsgenade breekt niet het eigen wilsleven, maar staalt tot intense geestelijke kracht. Ze doet het beeld van den souvereinen God uitkomen in het leven en de levensenergie zijner knechten, waardoor iets van dat souvereine, dat onafhankelijke, dat zelfstandige ook schittert in hen, doch alleen bij de gratie van Hem en in dienst van zijn heiligen wil. In die trekken van Gods beeld ligt het geheim van wat de ambtsdragers maakt tot menschen Gods, tot karakters, tot helden, op wier hoofden afstraalt de souvereiniteit van hun God.

De verheerlijking Gods. Het blijft de eere van het Calvinisme, dat het van alle dingen het hoogste doelwit heeft gezocht in de gloria Dei, en dat het uit dit gezichtspunt alle dingen beziet. Indien het zichzelf daarop zou verheffen, — het zou van zijn hoogte vallen. Dit beginsel nu is bij de Ambtelijke Theologie niet een algemeenheid, maar vindt hier een bijzondere toepassing. Gij moogt vragen: is het Ambt niet besteld tot de bediening der genademiddelen, tot de zaligheid van zondaren, tot den wasdom der heiligen, tot de opbouwing der gemeente, tot de redding der wereld? Niets van dit alles wil ik ontkennen. Doch ik houd staande, dat God machtig is al deze dingen te doen ook *zonder* het Ambt. Het

Ambt is, — en dat is zijn hoogste roeping, — drager van den Naam en van de heerlijkheid Gods. Orgaan te zijn van Christus, die ambtelijk van den Vader verordineerd, als zijn Eerbezorger optrad, predikt reeds genoeg van dit hoogste motief. In het Ambt, waarin de mensch Gods eere vertrad, moet Zijn eere worden hersteld. Door dit hoogste motief te worden geleid is, wel bezien, voor den beoefenaar zelfs van het meest *practische* nut. Voor hem *zelven*, want nu zal hij leeren, het Ambt niet afhankelijk te doen zijn van den mensch, die het draagt, maar den mensch van het ambt. En dit brengt hem op de rechte plaats. Maar ook met het oog op wat Paulus zijn *κατὰς ἔργου* noemt⁵⁴): niemand handelt meer practisch dan wie het aanstonds aanlegt op het hoogste doel.

Staat het Ambt steeds vóór ons in dien glans der heerlijkheid Gods, dan valt er, van verre, reeds licht op het pad der voorbereiding. Wat meer is, dan wenkt het ons toe in zijn schoonste bekoring. Want schooner eere kan nooit iemand wegdragen, dan wie Gods eere zoekt. God geve, dat uit dit beginsel: *alles om Gods eere alleen*, mij kracht toestroomde, om mij te bezielen bij mijn taak. Kracht, om, bij Gods genade, ook bij anderen, in het vooruitzicht van zoo heilige levensroeping, de ware bezieling te wekken!

Mijne Heeren, Directeuren der Vereeniging voor Hooger Onderwijs op gereformeerden grondslag, het zal deze maand vier jaren geleden zijn, dat wij stonden aan het graf van onzen beminden Biesterveld. Dat sterven in de volle levenskracht en levenslust, juist toen het alles op het veld ging rijpen en schoonen oogst voorspelde, — was zoo diep tragisch en is zoo innig betreurd. Voor de Universiteit, die onder uw bestuurhoogheid staat, bepaaldelijk voor de Theologische Faculteit, was het een zeer gevoelig verlies. Waar Gij mij hebt geroepen, om voor de Ambtelijke vakken zijn plaats in te nemen, gaat mijn dank aan U voor het vertrouwen, dat Gij meendet in mij te mogen stellen, verzeld van een woord van eerbiedige hulde aan de nagedachtenis van mijn voorganger en van zijn werk. Gij hebt geoordeeld, dat ik *hem* vervangen kon, die leefde niet alleen in zijn wetenschap, maar leefde ook in de harten zijner leerlingen. Moge uw verwachting niet beschaamd worden.

Tot voor korten tijd lag de gedachte verre van mij, dat ik ooit tot dezen arbeid zou worden geroepen, en het heeft me niet verdrotten, dat de beide grootste kerken in ons land jaren lang beslag legden op mijn beste krachten. Op wat ik niet voorzien kon, kon ik ook mijn leven niet richten. Maar zooals het *was*, en nu *is*, zal het zeker goed zijn. Ook hier geldt: „uwe wegen zijn niet mijne wegen spreekt de Heere.”

Dat Gij de vrij gekomen vakken hebt verdeeld over twee leerstoelen zal met ingenomenheid zijn begroet door allen, die zich verblijden in de versterking van het theolo-

gisch onderwijs naar den eisch van onzen tijd. Om bij het mij toebetrouwde te blijven, — de immer breedere afmetingen, die het veld der Ambtelijke Theologie aanneemt, en de verplichting onzer School, den eisch der geschiktheid van het onderwijs tot vorming van dienaren der Kerk niet uit het oog te verliezen, dus, het wetenschappelijk voordeel en de winste voor het leven, die gij beide beoogd hebt, mogen uw beleid rechtvaardigen, en God gebiede er, gelijk over al uw arbeid, zijn zegen over.

Mijne Heeren, Curatoren dezer Hoogeschool, ook jegens U mag ik een woord van erkentelijkheid niet terughouden, waar mijn benoeming door Directeuren immers op uw aanbeveling geschiedde. Moge mijn onderwijs nimmer aanleiding geven, dat uw *zorge* tot *bezorgdheid* zou moeten worden. Zorge voor iets te moeten dragen, stelt steeds verantwoordelijk. De zorge voor de wetenschap legt zeker een zeer verantwoordelijken last op. Maar bij uitnemendheid gewichtig moet uw taak zijn, waar op U gezien wordt door het gereformeerde volk, dat zijn School liefheeft en voor haar bidt. Dat volk is gerust, waar gij waakt voor het geloof, dat den heiligen, ook als beginsel der wetenschap, is overgeleverd, en gij volstandig zijt zijt in het „cavere ne quid detrimenti scientiarum republica capiat.” Moge de rede, waarmede ik mijn ambt thans aanvaard, uw vertrouwen versterken, ten opzichte van de beginselen, waarop ik mijn onderwijs hoop te bouwen.

○ Mijne Heeren Professoren, van nu af aan mijn Ambtgenooten, dat ik het mij een eere reken in uw rijen te worden opgenomen, zult Gij, zonder veel woorden, wel van mij willen gelooven. Dat velen uwer nog mijn Leermeesters waren, vervult wel met zekeren schroom, maar

daartegen weegt op zekere gerustheid, waar ik mij gevoel als onder een trouwen vleugel gedekt te zijn. Voor de waardeering, die ik van U meermalen in mijn vroeger ambt heb mogen ondervinden, zeg U niet minder dank, dan voor de de vriendelijke welwillendheid, waarmede gij mijn persoon zijt tegengetreden bij de toevoeging tot uw kring. Ik koester van uw gevoelens jegens mij en van uw besef van saamhoorigheid goede hope, dat ik van uw meedere kennis en ervaring vruchten zal mogen plukken voor mijn arbeid, van uw vriendschap en trouw zal mogen genieten voor mijn leven, en dat het door uw collegialiteit mij gemakkelijk zal zijn, om met gepaste vrijmoedigheid onder U te verkeerem.

Uit uw hand, Hooggeleerde H. H. Kuyper, neem ik de vakken over, die bij wijze van een interregnum door U zóó zijn waargenomen, dat ik mij best kan voorstellen, indien bij iemand de gedachte mocht zijn opgekomen, of heel de omslag van een afzonderlijken kathedier wel geboden was. Dat mijn optreden U verlichting biedt, verheugt mij om U, die mij dikwijls gediend hebt en nog zult willen dienen met uw raad en inzicht. Maar dat ik *al* mijn kracht zal mogen geven aan wat door U, hoewel toegift bij uw onderwijs, toch zoo degelijk werd behandeld, legt mij een verplichting op, waarvan — ik hoop het van harte — de kwijting U geen teleurstelling moge baren.

Mijne Heeren Deputaten der Generale Synode tot oefening van het verband tusschen de Gereformeerde Kerken en de Theologische Faculteit der Vrije Universiteit, het toezicht, dat wij jaren lang te zamen oefenden, zal nu door U geoefend worden, *zonder* mij, ook *over* mij. De band van broederlijke gemeenschap, die bij dat werk en

door dat werk geboren werd, zal toch door deze mutatie niet behoeven te lijden? Wanneer gij voortgaat uw taak te vervullen met denzelfden geest, eenerzijds van ernst en gevoel van verantwoordelijkheid, anderzijds van dezelfde wellwillendheid jegens de hoogleeraren der Theologische Faculteit, die steeds den toon aangaf, zoolang ik met U was, zal ik het dan anders dan op prijs kunnen stellen, wanneer ik U op mijn colleges ontmoeten mag? En dit zal zoo blijven, zoolang wij wederzijds in het besef leven niet twee zaken, maar samen één zelfde zaak te dienen.

Mijne Heeren Studenten aan deze Hoogeschool, tot U mijn laatste woord, tot U, aan wie ik het eerst heb gedacht. De scheiding van een arbeid, waarin ik ingegroeid was en van een gemeente, die mij lief was, draag ik blijmoedig, waar ik hier sta in de overtuiging, dat ik voortaan zal zijn voor de wetenschap zeer zeker, maar ook voor U. Dat men bij mijn benoeming ook dat laatste van mij verwacht, is mij van meerdere zijden niet onduidelijk te verstaan gegeven, en ik aanvaard dit van harte. Trouwens het mij opgedragen onderwijs brengt mij meer direct in aanraking met uw personen, met uw levensidealen, met het naaste doel uwer studiën, met uw toekomst, immers met uw ambt, waarvan de heiligheid reeds nu u bezielen moge. En, dat er in den bloeitijd van het leven, wanneer de zich zettende bloesem zooveel vrucht belooft, maar ook één nachtvorst zooveel gehoopte vrucht kan verderven, sterke behoefte bestaat aan koestering en steun, ik weet het bij eigen ondervinding. Zal ik voor U iets mogen wezen? Ik durf die vraag mijner biddende hope niet volmondig bevestigen. Alleen, ik begeer voor U *veel* te zijn, *alles*, wat ik zal kunnen en mogen. Geloof dit op mijn eerewoord. Meer zeg ik niets.

Gunst af te bedelen zou wezen *infra meam et vestram dignitatem*, maar het vertrouwen in mijn bedoelen zult gij mij niet willen ontzeggen. En laat er voorts de tijd mogen zijn, opdat *groei*, wat niet te *maken* valt. Ik voel mij nog jong genoeg, dat ook *mijn* hart den klopp kan versnellen, wanneer uw bloed bruist in den jeugdigen, vroolijken boezem. „Heilig is de lente des levens”⁵⁵⁾ ook in haar lachende schoonheid. Maar, vergeet het niet, God heeft de lente geschapen om den zomer en om den oogst-tijd. De studententijd is middel, niet doel, Het leven, het rijke, het volle, het diep ernstige leven, het leven met zijn werken en worstelen, met zijn dienen van God en menschheid, het leven gericht op het eeuwige, het onvergankelijke, het leven *van* God, *voor* God, *tot* God, *het leven* is het doel. Voor dat leven, dat U wacht, heeft ons volk zijn Universiteit gesticht, als de inrichting, waarvan het heil verwacht voor land en Kerk. Mijne vrienden! met groote offers heeft het deze Stichting gegrond, maar het vraagt, — en met recht — in de vruchten van uw studie en van uw godsvrucht, die offers met woeker terug. 't Heeft U zulk een plaats van studie bereid, waar de vreeze Gods, uit uw huis medegebracht, niet vierkant staat tegenover de wetenschap, waarin gij wordt ingeleid, maar er het zoutend zout van is. Dat volk wacht u straks in het leven terug, om zelf een zout te zijn. „La religion doit être tout, ou elle n'est rien dans la vie.” Ik zeg dit tot U allen, en met name tot wie studeeren in de Heilige Godgeleerdheid. Onze vaders hadden van de studie een verheven opvatting. Zij banden er het mystieke element niet uit. Uw Encyclopaedie herinnert er u aan, hoe Hyperius waar-schuwde, om niet *illotis manibus* zich tot de theologische studie te begeven⁵⁶⁾. En Voetius, in zijn inaugureele rede

aan de Illustre School te Utrecht, straks tot Universiteit verheven, teekent die School voor de studenten als een huis der wijsheid, maar ook als een oefenschool der godzaligheid, gewijd, niet aan Bacchus of Venus, Mercurius of Mars, maar aan den God der vaders en aan den Heere Jezus Christus⁵⁷). Wilt ook Gij door uw studie en door uw leven aan onze Universiteit zulke wijding geven, en geeft, door Gods genade, die wijding aan uzelf. Het Ambt roept u straks om in te werken op zielen, om menschen te bearbeiten, en hooger kunst laat zich niet denken: „Ars est artium regimen animarum.”⁵⁸) Maar begint, zal u dit mogen gelukken, met aan uzelf te arbeiden. Laat daartoe uw studie niet iets wezen wat buiten u staat of u aangehangen wordt, maar een bevruchtende kracht voor uw eigen leven. Dat geldt ook van de Ambtelijke Theologie. Die Theologie vraagt niet slechts beschouwing en oefening, maar ze vraagt de overgave van uw gansche persoonlijkheid aan het heilig Ambt, naar het schoone woord van Ehrenfeuchter: „Die Theorie überwindet sich gleichsam selbst, indem sie in die Lebendigkeit eines Charakters übergeht”⁵⁹). Geeft ge zoo uzelf, dan vindt ge uzelf terug. En, wat het meeste is: . . . onze God vindt zijn eere!

IK HEB GEZEGD.

AANTEKENINGEN.

¹⁾ Wet van 28 April 1876, Stbl. No. 102.

²⁾ Zoo DR. G. VON ZEJSCHWITZ in O. ZÖCKLER's, Handbuch der theologischen Wissenschaften, dritte Auflage, München 1890, Bd. IV, bl. 3.

³⁾ DR. W. BRANDT handelt over dit onderwerp in zijn rede tot aanvaarding van het hoogleeraarsambt aan de Universiteit te Amsterdam en aan het Ev. Luth. Seminarie, 3 Oct. 1893, die tot titel heeft: „Over het practische bestanddeel in het Onderwijs, inzonderheid het theologische aan de Openbare Hoogeschool”. Bl. 8: „De Universiteit is een School, niet maar een plaats van ontmoeting van de uitnemendste beoefenaren der wetenschap; maar een plaats, waarvan heil wordt verwacht voor het leven van het volk.”

Zie ook PROF. DR. F. E. DAUBANTON, De universitaire vorming van de aanstaande predikanten der Nederlandsche Hervormde Kerk, een woord bij de komende reorganisatie van ons Hooger Onderwijs, Utrecht, 1904, vooral bl. 55, 101 v. v.

DR. H. BAVINCK, Christelijke Wetenschap, Kampen, 1904, bl. 117: „Eene christelijke hoogeschool geniet boven eene neutrale Universiteit voorts dit belangrijk voordeel, dat zij den band met het leven herstelt. De toestand, waarin wij verkeeren is ongezond. Het kan niet goed zijn, dat school en leven, wetenschap en practijk, theologie en kerk zoo ver van elkander staan, als dit heden ten dage het geval is. DR. BAVINCK leidt de gewraakte scheiding terug tot de wijsgerige bespiegelingen van KANT, cf. bl. 110. Zie over dezelfde gedachte DR. H. BAVINCK, Godsdienst en Godgeleerdheid, Rede gehouden bij de aanvaarding van het Hoogleeraarsambt in de Theologie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, 17 Dec. 1902, bl. 8, 21, v. v. Cf. IDEM, Gereformeerde Dogmatiek ² Dl. I, bl. 663.

4) ACTA der generale Synode van de Gereformeerde Kerken in Nederland, gehouden te Amsterdam 1908, Regeling van het Verband tusschen de geref. Kerken en de Theol. Faculteit der Vrije Universiteit, bijl. LXXVIII.

5) DR. H. H. KUYPER, Het gereformeerde beginsel en de Kerkgeschiedenis, Rede gehouden bij de aanvaarding van het Hoogleeraarsambt in de Theologie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, 26 Jan. 1902, bestrijdt dat beginsel der Voraussetzungslosigkeit ten opzichte van de Kerkgeschiedenis, bl. 5, 6.

6) Zoo o.a. ook DR. J. M. C. BALJON in zijn Encyclopaedie der christelijke Theologie, bl. 22 v. v.

7) Zie DR. F. L. RUTGERS, Vrije Theologische Studie, Utrecht 1878, bl. 10, 13.

8) DR. HEINRICH BASSERMANN, Beitrage zur practischen Theologie, Leipzig 1909, bl. 1, 2.

9) DR. CARL IMMANUEL NITZSCH, Praktische Theologie, zweite Auflage, Bonn 1859, Bd. I. § 20, 2. „Es ist nicht zufällig geschehen, dasz die Encyclopädiker der reformirten Confession den richtigen Weg zuerst angebahnt haben.”

DR. E. CHR. ACHELIS, Lehrbuch der Praktischen Theologie dritte Auflage, Leipzig 1911, Bd. I. bl. 5, 13 betoogt eveneens, dat op de gereformeerde lijn te zoeken is de rechte ontwikkeling van de Praktische Theologie als afzonderlijk deel der Theologie. Hij deelt ook mede, (bl. 12), hoe Wilhelm Zepper in zijn *Politia ecclesiastica sive forma ac Ratio administrandi et gubernandi regni Christi*, praefatio gener. pag. 23, de eerste is geweest, die op de aanstelling van een Professor practicus aandringt.

Zie ook DR. PH. J. HOEDEMAEKER, De herleving der gereformeerde beginselen in hare beteekenis voor de Kerk, de prediking, de katecheze, het diakonaat en de zending, Redevoering bij de overdracht van het rectoraat aan de Vrije Universiteit, 20 Oct. 1883, bl. 10.

10) DR. HEINRICH BASSERMANN, a. w. bl. 2 noot.

11) IDEM, bl. 30: „Je mehr die übrige Theologie die Fühlung mit der Praxis verliert, und sich rein wissenschaftlich historisch gestaltet, um so notwendiger ist eine besondere Disziplin, welche sich eigens zur Aufgabe setzt, diese Fühlung wieder herzustellen . . . bl. 31: „die theoretische [sc. Theologie] musz wissen dasz ihre

Arbeit nicht vergeblich ist, weil die praktische sie bei der ihrigen berücksichtigen wird, die praktische dagegen darf die ihre getrost tun, weil ihr Material auf dem Grund rein objektiver wissenschaftlicher Forschung beruht. Sonst ist der Bruch unvermeidlich."

¹²⁾ IDEM, bl. 6: „Die protestantische Kirche kann von keinem von beider [sc. theoretischer Wahrheitsdrang und praktisches Bedürfniss] lassen: gegründet auf die freie Gewissensüberzeugung des frommen Menschen, wie er sie gewonnen hat durch das redliche Suchen und Forschen nach bestem Wissen und Gewissen, kann sie nie, ohne sich selbst aufzugeben diesem selben Wahrheitsdrang durch ihre Autorität Fesseln auferlegen und Grenzen ziehen wollen; auf der andere Seite aber musz sie sich, weil Kirche, bewusst bleiben dasz damit allein ihr Leben nicht gefristet werden kann, sondern dasz sie, praktisch-religiösen Bedürfnissen dienend, eine eigene Tätigkeit, eine eigene Funktion braucht, um jene wissenschaftlichen Ergebnisse nun fruchtbar, brauchbar zu machen für ihr eigenes Leben und ihre eigene Anschauung, welche beide ja in ihr nichts ein für allemal Fertiges, Unveränderliches und unverbesserliches sind, deren stete Vervollkommnung vielmehr gerade ihr Wesen als werdende Kirche ausdrückt."

¹³⁾ IDEM, bl. 28.

¹⁴⁾ Het „Zeitschrift für praktische Theologie“, in 1879 opgericht, bestond tot 1900, sedert 1892 onder leiding van Otto Baumgarten, die het in 1901 omschiep in het „Monatschrift für Kirchliche Praxis“, sedert 1907 „Evangelische Freiheit“ (Basserman a. w. bl. 1 noot).

¹⁵⁾ DR. O. BAUMGARTEN, Neue Bahnen. Der Unterricht in der christlichen Religion im Geist der modernen Theologie, Tübingen 1903, bl. 2: „Vorher sei erklärt, dasz sich dieser Unterricht in drei wesentlichen Beziehungen von dem herkömmlichen unterschieden weisz: Er will ¹⁾ nicht in den Geleisen einer uns fremd gewordenen religiösen und theologischen Denkart sich bewegen, ²⁾ nicht ein objektives System von kirchlich approbierten Lehren bieten, ³⁾ nicht ein viel verwobenes Ganzes eines mit der Konfirmation abgeschlossenen Lehrgebäudes erzielen.“ En tegenover dit antithetische wordt het thetische gesteld, bl. 3 onder ⁴⁾: „Der Zweck des nachstehenden Versuches soll also darin liegen, die neuen Bahnen eines unserm neuzeitlichen Denken und religiö-

sen Erleben entsprechenden Unterrichts zu skizzieren, ohne den groszen Schwierigkeiten zu erliegen, die in diesen neuen Bahnen selbst, nicht bloss in der erbitterten Gegenwehr von der altgläubigen Position zu suchen sind."

¹⁶⁾ A. GRAF, Kritische Darstellung des gegenwärtigen Zustandes der praktischen Theologie, Abth. I, Tübingen 1841, bl. 281.

¹⁷⁾ DR. K. FR. GAUPP, Praktische Theologie, erster Theil, Berlin 1848, bl. 56—59: „Hiermit haben wir unsern Standpunkt schon bezeichnet als den schlechthin universellen, d. h. evangelischen im vollsten Sinne des Worts, wonach uns eine solche Vollziehung der vorliegenden Aufgabe zur Pflicht gemacht ist, dasz überall das Christliche überhaupt in den Gestalten des kirchlichen Lebens aufgesucht werde... Dasz übrigens der von uns geltend gemachte Universalismus in der praktischen Theologie sehr wohl sich mit dem engern Anschlusz an eine bestimmte Kirchengemeinschaft verträgt, versteht sich von selbst, da ja eine gegebene Particularkirche eben durch christlich universalistischen Geist ausgezeichnet dastehen kann."

¹⁸⁾ DR. J. I. DOEDES, Encyclopedie der christelijke Theologie, Utrecht 1876, bl. 203: „De praktische Theologie vereenigt de wetenschappen, die op de instandhouding van het Christendom betrekking hebben. Noemen wij haar de wetenschap van de instandhouding des Christendoms, het is, omdat zij de theorie der Christelijke werkzaamheid tot die instandhouding beschrijft."

¹⁹⁾ J. J. VAN OOSTERZEE, Practische Theologie, een handboek voor jeugdige godgeleerden, Utrecht 1877, bl. 1: „De Practische Theologie is de wetenschap der werkzaamheid voor het koninkrijk Gods in al haar omvang gedacht, gelijk die bepaaldelijk door den Herder en Leeraar der christelijke gemeente wordt uitgeoefend"; bl. 19, 20: „Daarentegen schijnt het althans onzerzijds niet dadelijk noodig, de tegenstelling tusschen Luthersch en Hervormd op dit gebied met nadruk op den voorgrond te plaatsen."

²⁰⁾ FRIEDR. SCHLEIERMACHER, Kurze Darstellung des theologischen Studiums zum Behuf einleitender Vorlesungen entworfen, 1e Bd v.d. sämtlichen Werke, Berlin 1843 § 272: „In Zeiten der Kirchentrennung sind nur die Gemeinden Eines Bekenntnisses organisch verbunden, und die allgemeine leitende Thätigkeit in ihrer Bestimmtheit auf diesen Umfang beschränkt"; § 273:

„Da nun die Verfahrungsweisen sich richten müssen nach der Art, wie der Gegensatz gefasst und gestaltet ist: so musz auch die Theorie der Kirchenleitung eine andere sein für jede anders constituirte Kirchengemeinschaft; und wir können daher eine praktische Theologie nur aufstellen für die evangelische Kirche.“

²¹⁾ JOH. HEINR. AUG. EBRARD, Vorlesungen über praktische Theologie, Königsberg, 1854, bl. 2: „die Verbindung der sonst sogenannten praktischen Disziplinen mit der christlichen Ethik hat, obschon jene es mit dem Werden des Kirchlichen Lebens zu thun haben, diese aber das Werden des christlichen Lebens darzustellen hat, dennoch etwas sehr Wahres in sich, gerade weil hierbei das kirchliche Leben und Thun nicht abgelöst vom christlichen, sondern in der innersten Einheit mit denselben aufgefasst wird.“ Da die praktische Theologie geen wetenschap is, § 1 opschrift: „Die praktische Theologie der wissenschaftlichen gegenüber gestellt“. Met deze miskenning van haar wetenschappelijk karakter hangt sâam, dat Ebrard haar een eigen principe ontzegt; bl. 6: „Nun fragt sich, ob sich für dieselbe [sc. die Theorie der theologischen Kunst] eine Princip werde finden lassen. Jede Wissenschaft hat ihr Princip in sich; dagegen ist dies bei keiner Theorie der Fall...“ bl. 7: „Demgemâsz musz sich das Prinsip für die Theorie der theologischen Kunst aus derjenigen Wissenschaft ergeben, welche zu ihrem Gegenstande das theologische und christliche können und sollen überhaupt hat, d. h. aus der wissenschaftlichen Theologie und zwar aus der theologischen Ethik.“

²²⁾ DR. C. E. NITZSCH, a. w. bl. 32 „Weder als praktische Kritik kirchlichen Zustände, noch als leitender Gedanke der amtlichen Thätigkeiten kann unsre Wissenschaft sofern die Kirche in Parteien sich getrennt hat, mehr als einer Confession dienen, und musz demnach, sofern sie der evangelischen Kirche gewidmet ist, den ausschlieszlichen und durchgängig protestantischen Charakter an sich tragen.“ Toch neigt Nitzsch wel naar het universalistische standpunt: „Was aber die Einheit der evangelischen Kirche erlangt, so besteht zwischen der lutherischen und reformirten Seite eine so mächtige Einheit der begründenden und leitenden Principiën, und die Entwicklungen beider Confes-

sionen stehen mindestens in Deutschland so sehr in Abhängigkeit von einander, dass sich auch von einer ihnen gemeinsamen praktischen Theologie ein wirklicher Fortschritt erwarten lässt."

²³⁾ C. B. MOLL, Das System der praktischen Theologie im Grundrisse dargestellt, Halle 1853, bl. 13: „Wenn sie [sc. unsere Wissenschaft] die Natur des kirchlichen Lebens enthüllt, die ewigen Gesetze desselben aufdeckt und die Principien des kirchlichen Handelns entwickelt, um der kirchlichen Praxis die leitenden Gesichtspunkte zu öffnen und die Regeln des Verfahrens anzugeben, durch welches die kirchlichen Zwecke zu erreichen sind und die empirische Kirche ihrer Idee gemäsz ausgestaltet werde: so kann das erstere nicht anders als von einem bestimmten theologisch-kirchlichen Standpunkte aus vollzogen werden und das andere nur bei genauere Berücksichtigung der thatsächlichen Verhältnisse gelingen."

²⁴⁾ DR. FRIEDR. EHRENFUCHTER, Die praktische Theologie, Erste Abtheilung, Göttingen 1859, zie bl. 4, 5, 196. Op het principieel verschil tusschen Lutherschen en Gereformeerden wordt niet *uitdrukkelijk* gewezen.

²⁵⁾ DR. G. VON ZEJSCHWITZ in a.w. bl. 15 v.v. Hiervan geldt hetzelfde.

²⁶⁾ DR. E. CHR. ACHELIS, Reeds de omstandigheid, dat Achelis indeelt naar de attributen der Kerk in het symbolum apostolicum, wijst er op, dat hij minder belijnd is. Voor den bouw van zijn werk geeft hij als het kenmerkende aan: die geschichtliche Grundlegung der Praktischen Theologie, den kirchlichen Grundzug en den Grundsatz des religiös-ethischen Faktors, bl. VIII, IX v. h. Vorw. zur dritten Auflage.

DR. ALFRED KRAUSS gaat in zijn Lehrbuch der praktische Theologie, Erster Band, Freiburg i. B. 1890. uit van het gereformeerde kerkbegrip, bl. 21, 22, waar hij de Kerk als Heilsgemeinschaft den voorrang geeft boven de kerk als Heilsanstalt: „Eine Kirche kan nur Heilsanstalt sein, in dem Masse, als sie Heilsgemeinschaft ist."

²⁷⁾ DR. W. A. A. N. CASPARI in Herzog's Real-Encyclopaedie für protestantische Theologie und Kirche ³ s. v. Praktische Theologie, Bd XIX, bl 655: „Aus dieser Richtung auf das gegen-

wärtige Leben und Handeln der Gemeinde ergibt sich, dasz die prakt. Theologie konfessionellen Charakter haben musz.

²⁸⁾ DR. KARL KNOKE, Grundriss der Praktischen Theologie, dritte Auflage, Göttingen 1892, bl. 3 „Es erhellt daraus ferner, dass die Prakt. Theol. mit ihrer Gesamtanschauung in dem Boden konkreter kirchlicher Verhältnisse wüurzelt, d. h. sie muss konfessionell sein, und wird je nach der Beurteilung, welche die geschichtliche Entwicklung der evangelischen Bekenntniskirche seit der Reformation von ihr erfährt, ein freikirchliches oder ein landeskirchliches Gepräge gewinnen.“ Knoke trekt de grens dus al zeer scherp.

²⁹⁾ DR. TH. HARNACK, Einleitung und Grundlegung der Praktischen Theologie, Erlangen 1877, erster Theil bl 26—28.

³⁰⁾ IDEM bl. 11.

³¹⁾ IDEM bl. 28: „Das resultirt also für die Praktische Theologie als Wissenschaft: sie wird historisch sein und doch nicht empirisch, ideal und doch nicht abstract doctrinär.“

³²⁾ cf. DR. A. KUYPER, Encyclopaedie der Heilige Godgeleerdheid, ² 1^e Deel § 31.

³³⁾ cf. IDEM 2^e Deel bl. 280 v.v.

³⁴⁾ cf. P. BIESTERVELD, Het Object der Ambtelijke Vakken, Rede gehouden bij de aanvaarding van het Hoogleeraarsambt in de Theologie aan de Vrije Universiteit, 18 Dec. 1902, bl. 21, 22.

³⁵⁾ DR. W. A. A. N. CASPARI, Herzog's Real-Encycl. Dl. XIX s.v. Praktische Theologie, bl. 650: „Bei diesem Sachverhalt, dasz die Praktische Theologie in ihren Hauptteilen und als Ganzes schon vor Schleiermacher existierte, und über ihre Bestimmung für den Kirchendienst kein Zweifel bestand, kann man nicht sagen, dasz er der Begründer der praktischen Theologie sei, auch nicht in dem Sinne, dasz sie ihre wissenschaftliche Existenz ihm verdankte.“

³⁶⁾ W. MUURLING, Practische Godgeleerdheid, Groningen, 1860.

³⁷⁾ P. BIESTERVELD, a. w. bl. 44: „Met de keuze van het ambt als object voor deze vakken, heeft de gereformeerde Theologie zich verbonden tot het betalen van een eereschuld, die moet worden gelost.“

³⁸⁾ DR. A. KUYPER, *Encycl.* ² Dl. II, bl. 585, 586.

³⁹⁾ IDEM Dl. III bl. 481.

⁴⁰⁾ IDEM Dl. I, bl. 326, 341.

⁴¹⁾ *Ratio Studii Soc. Jesu* 1599, bl. 301.

⁴²⁾ DR. JUR. ET LIC. THEOL. KARL RIEKER, *Grundsätze reformierter Kirchenverfassung*, Leipzig 1907, bl. 96.

cf. Dr. W. A. A. N. CASPARI in *Herzogs Real-Encycl.* ³⁾ s.v. „geistliches Amt“, Deel VI bl. 467: „Die Reformierten betönen die göttliche Einsetzung, Autorisation und Organisation der ministri sehr nachdrücklich (Conf. Bas. 1536 c. 15—20; Gall. c. 29; Catech. Genev., De Verbo Dei; Conf. Helv. post., c. 18). Die Bestellung zum Amt ist Bestätigung der göttlichen Erwählung: Quae (nämlich die Funktion des Schlüsselamtes) cum vera Dei electio sit, ecclesiae suffragio et manuum sacerdotis impositione recte comprobatur (conf. Bas. c. 17) Doch haben die Reformierten mit den Lutheranern im Gegensatz zur römischen Kirche das gemeinsam, dass sie nichts von einem auserwählten Stande wissen wollen, der im Unterschiede von der Laienschaft allein zur Übertragung des geistlichen Amtes berechtigt ist.“

⁴³⁾ FRIEDRICH SCHLEIERMACHER, *Kurze Darstellung enz. a. w.* bl. 101 § 257: „Wie die philosophische Theologie die Gefühle der Lust und Unlust an dem jedesmaligen Zustand der Kirche zum klaren Bewusstsein bringt: so ist die Aufgabe der praktischen Theologie, die besonnene Thätigkeit, zu welcher sich die mit jenen Gefühlen zusammenhängenden Gemüthsbewegungen entwickeln, mit klarem Bewusstsein zu ordnen und zum Ziel zu führen“; § 258: „Die praktische Theologie ist also nur für diejenigen, in welchen kirchliches Interesse und wissenschaftlicher Geist vereinigt sind.“

⁴⁴⁾ DR. I. F. RÄBIGER, *Theologie oder Encyclopädie der Theologie*, Leipzig 1880, blz. 515.

⁴⁵⁾ CONFESSIO BELGICA 1561, in E. F. KARL MÜLLER, *Die Bekenntnisschriften der reformierten Kirche, in authentischen Texten*, Leipzig 1903. In art. XXIX staat: „Notae quibus vera Ecclesia cognoscitur, hae sunt: Si Ecclesia pura Evangelii praedicatione, si sincera Sacramentorum, ex Christi praescripto, administratione utatur: si disciplina Ecclesiastica, ut vitia corrigantur, obtineat.“ En in art. XXX wordt nader gezegd, dat hiertoe de ambten zijn

ingezet: „Credimus veram hanc Ecclesiam, Spirituali illa politia, quam nos Deus verbo suo docuit, gubernari debere, ut videlicet Ministri seu Pastores sint, qui verbum Dei annuncient, et Sacramenta administrent: Seniores quoque sint et Diaconi, qui cum Pastoribus, Senatum, quasi Ecclesiae constituent . . . Haec quidem ratione, rite omnia et ordine gerentur in Ecclesia, cum viri fideles eligentur, iuxta regulam ab Apostolo Paulo in sua ad Timotheum Epistola, praescriptam.”

⁴⁶⁾ ADOLF HARNACK, Kirchenverfassung und Kirchenrecht in den zwei ersten Jahrhunderten, Leipzig 1910, (afzonderlijke uitgaaf van wat sub voce „*Verfassung*” te vinden is in Herzog's Real. Encyclopaedie ³ Dl. XX.) bl. 3, 4: „Aber auch nach altprotestantischer Lehre ist die Kirche eine absichtliche und direkte Stiftung Christi, und obgleich die katholische Auffassung durch die Lehre, die Kirche sei die auf dem Worte Gottes sich gründende societas fidelium, einschneidend corrigirt ist, werden doch — im Calvinismus und in einem Teile des Luthertums — bedeutende theokratische und klerikale Elemente, wenn auch latent, konservirt.”

⁴⁷⁾ RUDOLF SOHM, Kirchenrecht Bd. I, bl. 22 23.

⁴⁸⁾ WILH. PREGER, Die geschichte der Lehre vom geistlichen Amte auf Grund der Geschichte der Rechtfertigungslehre, Nördlingen 1857, bl. 44: „Unter diesen Vorsteher übte nun die Gemeinde die in ihr waltenden Geisteskräfte und Gnadengaben zu gegenseitiger Ergänzung und Erbauung. Es ist hier der Geist des Zeugnisses, von dem der Leib der Gemeinde erfüllt ist, und wo Zeugnis geschieht, da sind *διακονίαι* des Amtes Jesu, wie dieses lebet in der Gemeinde als in dem Leibe Jesu Christi, in dem, aus dem und für den sie sich vollziehen. So ist es da in Wahrheit die Gemeinde Jesu Christi, und jeder Gläubige somit, der da lehre, taufet, weissagt, regieret, wenn ein besonders Begabter für sie und für ihn solches Zeugnis thut und ordnet, und kann ein Jeder sagen, dasz er den Befehl Christi, zu lehren, zu taufen, Sünden zu vergeben, ausrichte, wenn er in der Gemeinde Jesu Christi solche mit bestellen hilft und gelten lassen will, die besonders dazu berufen und begabet sind, dasz sie's auch an seiner Statt mit thun . . . bl. 45: „In das Amt Jesu Christi, zu predigen, zu taufen, das Brod zu brechen, ist jeder Gläubige eingesetzt,

und nicht ein besonderer Stand. Denn der Glaube versetzt in Gemeinschaft mit Christi Amt." Duidelijk dus een opheffing der onderscheidingen in de zichtbaar geënstitueerde kerk, tengevolge van een vergeestelijking van het ambt. Op die wijze wordt prediken, doopen enz. een geestelijke geloofszaak in plaats van het vervullen van een speciaal ambtelijk werk, waartoe iemand door vocatie is gesteld.

⁴⁹⁾ CONFESSIO AUGUSTANA (Die Augsburgerische Konfession lateinisch und Deutsch von Th. Kolde, Gotha 1896) art. 5: „ut hanc fidem consequamur, institutum est ministerium docendi evangelii et porrigendi sacramenta. Nam per verbum et sacramenta tamquam per instrumenta donatur Spiritus Sanctus qui fidem efficit...". zie ook art. 14, 28.

⁵⁰⁾ DR. FRIEDR. EHRENFEUCHTER, a. w. bl. 164 maakt ook onderscheid tusschen „dem eigentlich geistlichen Amte — dem Lehramt — und dem, wie wir es nennen können, kirchlichen, dem Regier-Amt." En bl. 92, van de bediening der genademiddelen (Woord en Sacrament): „Auf einer Grenze mithin des Unsichtbaren und Sichtbaren, recht eigentlich in der Form des Erscheinenden, stellen sie sich dar, in gehaltener Klarheit der Sichtbarkeit, aber mit dem Hintergrunde einer unumschränkten Tiefe des Unsichtbaren.... Sind die Gnademittel Merkzeichen der innern unsichtbaren Kirche, so sind alle diese anstaltlichen Einrichtungen geordnet, um jene Gnademittel selbst zu hegen zu schützen, richtig zu theilen und fruchtbar zu machen."

⁵¹⁾ DR. KARL RIEKER, a. w. bl. 60, 61.

⁵²⁾ cf. DR. F. L. RUTGERS, Het Kerkrecht, in zoover het de Kerk met het recht in verband brengt, Amsterdam 1894, een bestrijding van R. Sohm's Kirchenrecht Bd. I. Zie bl. 31 v.v.

⁵³⁾ DR. A. KUYPER, Encycl. Dl. III bl. 164.

⁵⁴⁾ Fil. 1:22.

⁵⁵⁾ G. WEITBRECHT, titel.

⁵⁶⁾ DR. A. KUYPER, Encycl. Dl. I § 67.

⁵⁷⁾ GISEBERTI VOETII Oratio de Pietate cum Scientia conjungenda, habita in Illustri Gymnasio Ultrajectino 12 Kal. Septembr. 1634 (toegevoegd „ob materiae affinitatem" aan zijn Exercitia Pietatis) Gorichemi ex officina Pauli Vink 1664, pag. 865: „Ipsum etiam hoc Gymnasium ipsa domus Sapientiae, quam illa sibi hic

aedificavit, studiosos omnes officii sui admonet. Ἀσκητήριον, id est, Gymnasium pietatis est, dedicatum Deo Patrum nostrorum, et Domino Jesu Christo; non Baccho, non Veneri, non Mercurio, non Marti. Absit turpitudine, absit garrulitas, absit ebrietas, absit ferocia, absit insolentia, absit omnis profanitas."

⁵⁸⁾ GREGORIUS DE GROOTE, Liber pastoralis curae, I c. 1, overgenomen van Gregor. v. Nazianze, zie Basserman a. w. bl. 21.

⁵⁹⁾ DR. FRIEDR. EHRENFUCHTER, a. w. bl. 203.

Bij den Uitgever H. A. VAN BOTTENBURG te
Amsterdam verschenen:

De Klassieke School in de Economie

DOOR

Mr. P. A. DIEPENHORST.

Prijs f 0.75

Het Pachtcontract

DOOR

Mr. P. A. DIEPENHORST.

Prijs f 0.90

Naast het Kruis de Roode Vaan?

DOOR

Mr. P. A. DIEPENHORST.

Prijs f 0.75

Zedelijkheid en Recht

DOOR

Dr. W. GEESINK.

Prijs f 1.25

HAMABDIL.

Van de heiligheid van het Genadeverbond

DOOR

Dr. H. H. KUYPER.

Prijs f 2.—

In stempelband f 2.40

Johannes de Dooper. De Wegbereider des Heeren

DOOR

Dr. P. A. E. SILLEVIS SMITT.

Prijs f 1.50

In stempelband f 1.90